

SZEMLE

Farkas Gábor Farkas. *Az eltűnt Thuróczy nyomában, a brünni kiadás példányainak provenienciájáról*, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2020. 142 p.

Miként a *Thuróczy-krónika* két kiadásának szövegét az irodalom- és történettudomány, metszeteit a művészettörténet érdeklődése övezi régóta, úgy az edíciók – s így a brünni kiadás – példányaival is hosszú ideje találkozhatunk könyv- és könyvtártörténeti dolgozatok lapjain. Mi sem szemlélteti ezt jobban, mint hogy a kérdés – Fraknói Vilmosnak az első évfolyamban megjelent írásától kezdve, egészen Farkas Gábor Farkas közelmúltbeli tanulmányaival bezárólag – átível a *Magyar Könyvszemle* teljes történetén. És természetesen ezek még csak nem is a legkorábbi számba vehető dolgozatok, könyvjegyzékek, katalógusok. A szerző a kiterjedt anyag feldolgozása során jelentős mértékben támaszkodott saját korábbi tanulmányaira, a publikációkat a könyvforma elvárásai szerint rendezte, és azokhoz újabb eredményeket, fejezeteket fűzött. Célkitűzését – vagyis a brünni kiadás ma meglévő kötetei provenienciájának feltárását és az említésből ismert, lappangó vagy elveszett példányok azonosítását vagy történetük rekonstruálását – sem hazánk viharos történelme, sem a magyar egyházi, magán- és közgyűjtemények viszontagságos sorsa nem teszi könnyebbé. A monográfia vállaltan nem is a vizsgálatok lezárására, hanem az eddigi eredmények összefoglalására, a problémák és az előrelépés lehetőségeinek kijelölésére törekszik.

A kutatás origója az Országos Széchényi Könyvtár. Ebben nemcsak a szerző mély intézményi kötődését ismerhetjük fel, a választás a nemzeti könyvtár központi szerepe miatt, valamint az állomány többszöri jelentős változása okán is indokolt. A legutóbbi eset, hogy a brünni kiadás egy példánya kikerült volna várbeli őrzési helyéről, olyannyira friss fejlemény, hogy a kézirat lezárását csupán röviddel előzte meg. Valószínűleg ennek tudható be a monográfia egyetlen, apró következetlensége. 2018 novemberében a Radvánszky-könyvtár letétként őrzött kötetei, köztük a *Thuróczy-krónika* egy brünni példánya, visszakerültek az Evangélikus Országos Könyvtár gyűjteményébe. Ez a változás a főszövegben nem, csak jegyzetben és a példányokat összefoglaló táblázatnál jelenik meg, egybeült a szerző a Sajó Géza és Soltész Erzsébet által közrebocsátott ősnymotatvány-katalógus adatait hozza. Sietnünk kell leszögezni, mindez a monográfia használhatóságából mit sem von le, a példányok mindig jól azonosítható módon vannak jelölve: a fennmaradt kötetek számokkal, a lappangó példányok nagybetűkkel hivatkozva szerepelnek. A szöveg áttekinthetőségét szolgálja a hivatkozott kötetek félkövér szedése, ettől függetlenül igen hasznos, és az eligazodást nagymértékben segíti az adatok könyv végén található táblázatos összefoglalása.

Az első fejezet a szerző *Andrássy Ignác Thuróczy-krónikája* című tanulmányának (*Magyar Könyvszemle*, 134(2018), 222–227) kismértékben átdolgozott és jegyzeteiben bővített újraközlése. Kiindulópontként megismertet a Fraknói Vilmos által a nemzeti könyvtár újabb beszerzései közt 1876-ban feltüntetett, névtelenséget kérő adományozótól származó példánnyal. Bemutatja a nemzeti könyvtárban ma fellelhető köteteket, kiegészítve a Radvánszky-gyűjtemény példányával: ezek közös vonása, hogy kivétel nélkül a 20. század folyamán kerültek az OSZK raktárába. Röviden

vázolja azokat a darabokat, amelyek Fraknoi cikkével egy időben, 1876 körül a könyvtár birtokában kellett legyenek (ezekkel a példányokkal a második fejezetben foglalkozik részletesen), majd – Andrassy Ignác alezredes özvegye, Végh Mária földbirtokos személyében – tisztázza a szerény adományozó kilétét.

A második és negyedik fejezet anyaga is megjelent már nyomtatásban. Farkas Gábor Farkas az *Elpusztult és lappangó brünni Thuróczy-példányok* című tanulmányát (*Magyar Könyvszemle*, 135(2019), 346–365) két fejezetre bontva építette be a kötetbe. A második fejezet az 1892-ben ki-pattant, széles körű felháborodást kiváltó könyvlopási botrány történetét felhasználva tekinti át a nemzeti könyvtár példányait. Csontos János 1886-os – mindössze egyetlen, ám teljes példányt adatóló – beszámolója alapján a szerző azt feltételezi, hogy 1875 és 1886 között a hiányos darabokat értékesítették, szám szerint hármat. A Farkas Lajos könyvtárából származó teljes példány az inkunábulumok 1888-ban megvalósult állományrendezése és katalogizálása során már nem volt megtalálható, de eltűnése csak 1892-ben, Majláth Béla könyvtárigazgató jelentését követően kapott nagyobb nyilvánosságot. A szerző a botrány állomásait kritikus szemmel követi végig, tájékoztat a minden részletében maig tisztázatlan könyvlopással kapcsolatos feltevésekről, elmondja az általa legvalószínűbbnek ítélt forgatókönyvet, és felmenti a kéziratár meghurcolt vezetőjét, Csontos Jánost. Az eltűnt ősnymotatvány pótlására 1893-ban a korábban eladottak közül visszavásárolt hiányos Ráth-példánnyal, az 1913-ban szerencsésen megkerült teljes kötettel, valamint az Enea Lanfrancioni hagyatékából származó, Savoyai Jenő herceg ex librisét tartalmazó példánnyal tehát a brünni kiadásnak összesen három kötete volt a nemzeti könyvtár állományában, mikor a ma is meglévők oda bekerültek. A szerző a többpéldányok értékesítésével magyarázza, hogy 1936-ra már csak a két újabb szerzemény, a Todoroszku- és az Apponyi-példány volt az OSZK gyűjteményében. Árverési katalógusokból három aukciót ismertet, amikor bizonyíthatóan olyan könyvek is kalapács alá kerültek, amelyekkel egykor a nemzeti könyvtár büszkélkedhetett. Mint Farkas hangsúlyozza: annak tisztázására, hogy mikor melyiket adták el, illetve, hogy az értékesített daraboknak mi lett a sorsuk, további irattári és intézménytörténeti kutatások szükségesek.

A fentebb említett közleményből átdolgozott részek közé Farkas egy fejezetet szúr be, mely a magyar közgyűjteményekben őrzött brünni ősnymotatványokat tekinti át. Ez az áttekintés a könyvet a tanulmányánál tartalmilag teljesebbé, a gondolatmenet szempontjából pedig kidolgozottabbá teszi. A szerző példákkal illusztrálja, hogy egyes kötetek mai helyüket megelőzően más hazai gyűjtemények – köztük például a nemzeti könyvtár – részét képezték, ez pedig komoly lehetőséget kínál arra nézvést, hogy az értékesített példányok esetleg más hazai gyűjtemények ma ismert köteteivel azonosíthatók volnának. Bár a keresett darabokra ezek között nem sikerült rábukkanni, sőt az áttekintés tovább szaporítja a lappangó ősnymotatványok számát, a kutatás révén megismerhetjük a *Thuróczy-krónika* brünni kiadásának a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, az ELTE Egyetemi Könyvtár, a Ráday Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, az Evangélikus Országos Könyvtár, a Piarista Központi Könyvtár, az egeri Főegyházmegyei Könyvtár, a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár, a Pécsi és a Debreceni Egyetem könyvtárának, valamint a Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár gyűjteményében található példányait.

A negyedik fejezetben, visszatérve a lappangó kötetekre, a szerző Toldy Ferencet idézi. 1851-ben Toldy a nemzeti könyvtárból hét, az Egyetemi Könyvtárból négy, az Akadémia gyűjteményéből öt példányról tudósított. Toldy kettő provenienciájára is kitért, az egyik a Teleki családé, a másik Jancsó Imre királyi udvari titkáráé volt – a könyvek mai helye nem ismert. Hasonlóan ismeretlen a további sorsa annak a gyulaféhvári kötetnek, amelyet püspöki engedéllyel 1931-ben értékesítettek. Farkas Gábor Farkas olvasmánytörténeti forrásokat is számba vesz, hangsúlyozva, hogy ezekről csak ritkán dönthető el, vajon a *Thuróczy-krónika* melyik edíciójáról tanúskodnak. A 19. században igazolhatóan brünni kiadás volt Nagyváradon (ennek 1896 után nincs nyoma) és Nagyenyeden. A nagyenyedi vagy elpusztult az 1849-es tűzvészben, vagy más értékes könyvekhez (például a Nagyenyedi kódexhez) hasonlóan megmenekült – akkor az elveszett példányok közé kell számol-

juk. Thaly Kálmán az isztambuli Topkapı palota könyvtárából írt le egy kötetet, ami két magyar, Benedictus Kowachy és Ladislaus Dersy nevét őrizte meg 1540-ből – ez szintén elveszett. Farkas Gábor Farkas annak tudatában, hogy a brünni kiadás értéke a bibliofilek számára már a 19. század elejére nyilvánvalóvá vált, számba veszi a lehetséges vásárlók – vagyis a nevesebb mű- és könyvgyűjtők – hagyatékait, de a lappangó példányok utáni kutatás sem ezek között, sem a nagyobb hungarikumokat őrző külföldi gyűjteményekben nem vezetett eredményre. Pedig több külföldi gyűjtemény 18–20. század során kiadott katalógusa árulkodik az ősnymotvány megvoltáról – a ma is meglévő kötetek a következő fejezetek témáit szolgáltatják.

A hatodik és hetedik fejezetben a szerző tekintetét a külföldi gyűjteményekre szegezi, elsőként a magyar provenienciával rendelkező példányokat ismerteti. A 'magyar proveniencia' itt kétféle jelentéssel bír. Jelenti egyfelől a magyar nemzetiségű vagy ma ekként számontartott személyekkel felismerhető kapcsolatot, illetve azt, ha a könyv ismert története valami módon a Magyar Királyság területéhez kötődik. Farkas az egyértelműbb példák közé sorolja Zrínyi Miklós ma Zágrábban és Dudith András ma Uppsalában őrzött könyvét. Más külföldi példányok esetében a szerző már több bizonytalansággal szembesül. Néhol csak margójegyzetek utalnak magyar kezekre, ez a helyzet a stockholmi Királyi Könyvtár, a brünni könyvtár és talán a göttingeni egyetemi könyvtár példányai esetében. Ugyanakkor nem ritka, hogy a könyvek magyar vagy magyarországi tulajdonosa név szerint is ismert legyen: előbbi kategóriába a szlovák és a román nemzeti könyvtár, valamint a New York-i Morgan Library kötete, utóbbiba a felsőszombatfalvai példány és a nagyszebeni Brukenthal Nemzeti Múzeum kötete sorolható. Több esetben a könyvtári pecsét fedi fel a könyv magyarországi eredetét. A raleigh-i University of North Carolina könyvtára Aaron Burtis Hunter adományaként jutott egy brünni kiadású *Thuróczy-krónikához*, az ősnymotvány az OSZK és az ELTE Egyetemi Könyvtár pecsétjét is tartalmazza. Még ennél is rejtélyesebb a moszkvai egyetemi könyvtár egyik példányának előlétele, amiben a nemzeti könyvtár pecsétje két lapon is látható. A szennylevélen található pecsét alapján a könyvet valamikor 1894 után adhatták el, majd a későbbi tulajdonosok valamelyikétől hadiszákmányként került az orosz fővárosba.

A hetedik fejezetben Farkas Gábor Farkas összegyűjti azokat az eseteket, melyeknél semmi sem utal arra, hogy a könyvek magyar tulajdonos birtokában lettek volna, vagy a történelmi Magyarország területén valaha is megfordultak volna. A szerző – a katalógusokban hozzáférhető adatokat gyakran az ottani kollégáktól gyűjtött információkkal kiegészítve – vázolja a Csehországban (Prága, Brünn), az Egyesült Államokban (New York, Washington D. C., Boston, New Haven), az Egyesült Királyságban (London), Franciaországban (Párizs), Olaszországban (Treviso, Firenze, Modena), a Vatikáni Apostoli Könyvtárban, Horvátországban (Dubrovnik), Bosznia-Hercegovinában (Szarajevó), Spanyolországban (Salamanca), Hollandiában (Amszterdam), Németországban (Bamberg, Berlin, München, Lipcse, Zittau, Stuttgart, Schweinfurt), Ausztriában (Bécs, Graz, Zwettl, Melk), Lengyelországban (Boroszló, Krakkó, Kórnik) és Lettországon (Riga) található példányokat, valamint az orosz gyűjteményekben (Moszkva, Szentpétervár) őrzött további köteteket.

A *Thuróczy-krónika* brünni kiadásából tizennyolc ország hatvanhat gyűjteményében összesen hetvenhét példány ismert. A fennmaradt kötetek kisebbik hányada, mindössze tizennyolc darab található Magyarországon. Farkas Gábor Farkas monográfiája – ha nem is azonos terjedelemben és mélységben – mindezen kötetek áttekintését nyújtja, szükséges volt tehát a bemutatottak összefoglalása. Az összegző fejezet először is részletezi a nemzeti könyvtár többpéldányainak sokat emlegetett értékesítése mögötti okokat és megfontolásokat. Ehhez tartozik a függelékben olvasható két szöveg is: Fraknoi Vilmosnak a duplumokat is érintő felterjesztése (1875) és Hóman Bálint könyvaucióról tett nyilatkozata (1926). Az összegzés nagyjából a példányokkal kapcsolatos eredmények kivonatolása. A szerző kitér a megmaradt példányok magas számára, a köteteket a mai helyükre való bekerülésük módja szerint csoportosítja, hangsúlyozza a szerzetesrendek (köztük különösen a jezsuiták) és a műgyűjtők szerepének fontosságát, ecseteli a példányok földrajzi eloszlásával kapcsolatos megfigyeléseit, illetve körvonalazza a lappangó példányok azonosítására tett kísérleteket.

Az összegzést angol nyelvű rezümé követi, ami a szerző a pozsonyi Egyetemi Könyvtár évkönyvében megjelent tanulmányának (*On the Provenience of the Copies of Thuróczy, Editio princeps of the Chronica Hungarorum = Studia Bibliographica Posoniensia*, 2018, 1, 11–24) bővített változata.

E szép kivitelű, a brünni kiadás metszeteivel illusztrált könyvet forgatva őszintén reméljük, hogy Farkas Gábor Farkasnak sikerül megvalósítania terveit, vagyis az augsburgi kiadás példányainak feldolgozását és az összes példány provenienciájának autopszián alapuló feltárását. Micsoda öröm volna, ha e munka gyümölcseként az „eltűnt Thuróczy” után egyszer a „megkerült Thuróczy”-t vehetnénk kézbe!

TUBAY TIZIANO

Michael Knüppel, *Ármin(ius) Vámbéry (1832–1913) – Versuch einer Personalbibliographie*, 3. verbesserte Auflage, Nordhausen, Verlag Traugott Bautz, 2020. 332 p.

Vámbéry Ármin, a közép-ázsiai utazó, kalandor, keletkutató, a turkológia mint önálló tudományág útjának egyengetője iránt szerteágazó munkássága révén több tudományterület irányából mutatkozik folyamatos érdeklődés. Régiókban az egyik legaktívabb Vámbéry-kutatóközpont a dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás, amely szellemi műhely az utóbbi két évtizedben évi rendszerességgel tartja meg tudományos összejöveteleit, majd ezek eredményeit kötetekben publikálja. A sokszínű, friss tudományos eredményeket bemutató kiadványokból kitűnik, hogy a publicista Vámbéryre igen kevés figyelem vetül, noha *Küzdelmeim* című önéletrajzában maga utal arra, hogy már fiatalon, törökországi tartózkodása idején igyekezett információival „felvilágosítani a világot, és ily módon reporter és újságíró vált belőlem, a nélkül, hogy akartam volna, vagy törekedtem volna reá” (Bp., Franklin-társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1905).

Vámbéry sajtómunkássága, de alapvetően az egész Vámbéry-filológia szempontjából kiemelkedő jelentőségű Michael Knüppel bibliográfiai tevékenysége. A vállalkozás csak egy kísérlet a teljesség irányába, mivel a szerzőként rendkívül termékeny Vámbéry műveinek megjelenése nyelvi és földrajzi szempontból egyaránt nagyon szerteágazó, recepciójának, de legfőképp bio-bibliográfiájának felgöngyölítése pedig egy soha véget nem érő történet.

Michael Knüppel feltáró munkálatainak köszönhetően – az addig meglévő Vámbéry-bibliográfiákat is számba véve – 2015-ben jelentette meg az addigi legteljesebb gyűjtést, majd ezt bővítette 2017-ben, illetve 2020-ban. A rendszerezés három fő szempontja: 1. Vámbéry művei, 2. bio-bibliográfiai tételek, 3. recenziók Vámbéry műveiről. A tételek számának növekedése több mint dinamikus: míg 2015-ben az előbb említett hármas tagolás 644, 325, illetve 118 találatot mutat, addig jelen kötetben ezek a számok jelentősen megsokszorozódtak, így Vámbéry műveinél 1332, a bio-bibliográfiai résznél 1187, a recenziók esetében 440 megjelenésről van tudomásunk. A jelentős növekedés hátterében Sebastian Cwiklinski tevékenysége áll, aki a második kiadást követően kiegészítéseket, számos javítást publikált, így ezen eredmények mind belefolytak a harmadik kiadásba.

A kutatás nehézségei magában Vámbéryben keresendők, akinek a produktivitása mellett a PR-tehetsége volt nagyban segítségére, azaz művei nagyon elszórta jelentek meg, legtöbb írását többször publikálta különböző lapokban, általában azonos szöveggel, néha kisebb-nagyobb változtatásokkal, hol rövidebb, hol hosszabb formában, s mindezt több nyelven. Csak a szemléltetés kedvéért: Vámbéry a *Küzdelmeim*ben utal arra, hogy a „hírlapírói munkásságra első ösztönzéssel az *Augsburger Allgemeine Zeitung* szolgált”, majd „magam is írtam leveleket török nevem – *Resid* – aláírásával a *Pesti Naplónak*”, melyek alapján „Bécsben figyelmessé lettek magyar levelezéseim eredeti voltára, és a *Wanderer* szerkesztősége kinevezett állandó levelezőjének”. A közép-ázsiai térség ismerőjeként és kapcsolatrendszerének köszönhetően folyamatosan tájékozódott, illetve hozzájutott a legfrissebb információkhoz, így „a *Times* és a tekintélyes heti és havi folyóira-

tok” szívesen közölték írásait. A bibliográfiai munkálatokhoz némi támpontot nyújtanak az alábbi – közel sem teljes – felsorolások: „1865-től 1885-ig a levelek, cikkek és értekezések egész tömegét tettem közzé az angol, német, francia, magyar és amerikai folyóiratokban Középázsia, Perzsia és Törökország politikai és gazdasági helyzetéről, melyek összegyűjtve több kötetre mennének. Angliában főképpen a *Times* és néhanapján más napilapok, valamint a *Nineteenth Century*, a *Fortnightly Review*, a *National Review*, az *Army and Navy Gazette*, a *New Review*, a *Journal of the Society of Arts*, a *Leisure Hours*, az *Asiatic Quarterly Review* és a *Good Words* című folyóiratok hasábjait szoktam igénybe venni. Németországban a *Münchener* (azelőtt *Augsburger*) *Allgemeine Zeitung*ba, az *Unsere Zeit*ba, a *Deutsche Rundschau*ba, a *Westermanns Monatshefte*be, a *Deutsche Revue*-be, a *Welthandel*-be és egynehány azóta már rég beszünt napilapba és havi folyóiratba dolgoztam. Itthon sűrűn írtam a *Pester Lloyd*-ba, Ausztriában néha a *Neue Freie Presse*be és a *Monatschrift für den Orient*be, Franciaországban a *Revue des deux Mondes* és Amerikában a *Forum* és a *North American Review* közölték cikkeimet.”

Knüppel bibliográfiájában nem különíti el a monográfiákat, folyóiratcikkeket, könyvrészleteket és újságcikkeket, mivel Vámbéry egy írását gyakran több alakban publikálta, így ez a felosztás értelmetlennek bizonyult. A gyűjtés vezérlőelve a kronológia, így évszámok szerinti bontásban először a monográfiák állnak, majd a gyűjteményes kötetek következnek, ezt követik az újság- és folyóiratcikkek, végül kisebb számban a más szerzők műveihez írt előszók. Ebbe a részbe nyertek felvételt Vámbéry olvasói levelei is, valamint azok az újságcikkek, amelyekben hosszabb-rövidebb idézetek találhatók publicisztikaiból.

A bio-bibliográfiai rész azokat a tételeket tartalmazza, amelyek Vámbéryről szólnak. Knüppel számára kihívást jelentettek azok a szövegek, amelyekben Vámbéry műveiből és azokról szóló recenziók egyaránt találhatóak. Néhány recenzió Vámbéry életének áttekintésével indít, majd ezt követi a terjedelemben jóval rövidebb ismertetés. További határesetnek minősülnek azok az írások, amelyek Vámbéry életét és munkásságát taglalják, miközben a közlemény nagy része Vámbérytől idéz, esetleg olyan műveiből, amelyek már eredetileg is egyes szám harmadik személyben íródtak.

Knüppel a könyv nagyobb fejezetei előtt többször hangsúlyozza, hogy vállalkozása csupán egy kísérlet a nagy életmű feltérképezésének irányába, amely azonban a teljesség igényével nem tud fellépni, mivel az újság- és folyóiratcikkek, valamint a recenziók átláthatatlansága ezt nem teszi lehetővé, valamint számtalan, Európában nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető lap kiértékelése is szükséges lenne. A recenzens ehhez csak annyit tud hozzátenni, amennyit a Habsburg Birodalom / Osztrák–Magyar Monarchia eddig tanulmányozott magyar és német nyelvű lapjai révén lát. Annyi bizonyos, hogy Vámbéry a *Pester Lloyd*-ban 1876 és 1889 között aktívan publikált, így az itt közölt mintegy száz vezércikkét, tárcáját, rövid híradását, valamint a róla szóló híreket, recenziókat be kell folytatni ebbe a gyűjtésbe. Ugyancsak részletesen lehet látni Vámbéry *Pesti Napló*-ban való tevékenységét, amely 1859–60-ban mennyiségileg is jelentős, majd ezt követően sem szakad meg, hanem 1912-ig folyamatosan fennmarad, annyi különbséggel, hogy a pálya kezdetén jellemző helyszíni tudósításokat az elemző cikkek, a szakújságírás váltja fel. A magyarországi illusztrált lapok (*Magyarország és a Nagyvilág*, *Vasárnapi Újság*, *Hazánk s a Külföld*) feldolgozása megtörtént, ezek esetében csak kisebb kiegészítésekkel lehet szolgálni, illetve a *Fővárosi Lapok*-ban sikerült még néhány Vámbéry-hivatkozásra bukkanni.

Michael Knüppel vállalkozása kisebb filológiai hiányosságai ellenére hiánypótló munka, amelyet a jövőben Sebastian Cwiklinski fog továbbvinni. A következő bibliográfiai kiadvány elé mindenképp érdemes lenne egy részletes bevezető fejezetet írni a vállalkozás módszertani kérdéseiről, gyűjtési köréről, a megoldatlan feladatokról, a digitális adatbázisok használhatóságáról, az egyes sajtótermékek online hozzáférhetőségéről.